

АЗЭРБАЙЧАН ССР ЕЛМЛЭР АКАДЕМИЯСЫНЫН ХӨБӨРЛӨРИ
Эдэбийжт, дагуа ичилсөнгөтөр сүрье, 1989, № 1
ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
Серия литературы, языка и искусства, 1989, № 1

ТАЙИР НҮРЭЛЖИЕВА

АБДУЛЛА ШАИГ КОЛЛЕКСИЈАСЫ

Кенин юрадычылыг жолу кечини Абдулла Шангин өзүнө мәхсүс заңын сөз кигапасын олмушудур. Бу китабнада олан алжазма коллексијасынын өвримдемиси вә тағдын жаңын онун өз алжазмынин жаざркән истифадә етди мәңбәләри, жаңылы айдаларын үз чыхармалы мөндүдлашымыр, һәм да мәденийјэт тарихимизде бәзин ундулумыш шахсларни мүзүнгөнлөштүрмисен, умумијатда Азэрбайчанын мәденийјёт вә эдәбийјат тарихларини өвримесин учып зонкин матернал верир.

Абдулла Шангин шахсы алжазма коллеќсијасы ичаресинде Шејх Мүсәләйхәдин Сә'ди Ширазинин «Бустан»¹ эсеринин алжазмасы хүсүсилә мараглысыры. Арашырмалар кестарын ки, бу алжазмыны Шанг коллеќсијасында сакланылмасы тәсәдуфи олмамышыр. Сә'динин һәмин эсери вә хүсүсилә дидактика һекайәләрдән избарет «Күлгустан» XIX айырында хүсүсиләни дидактикалык өзүнчүлүккөнүн көрүнүштөрдөн тәмдәрләрдән күтәрді. Азэрбайчанын мәктәб-мәдрәсәләрнәдә бир дәрслик кими ишилдөлгөнлөштүр. «Бустан»нын жаңылыши, тәртиб савадлы бир хәттәттүн газомини мәңсүлүк олдурун газомини кестарын.

Һәмин нұхсендик өзүнчөмаксус бир нең үстүн қочоғын дигитати чөлб едир. Соңкулда ашагыдақы мә’лумат верилрүп: «Бу китаб Талыбын халәфи (оглу) Нагирд-Әғәр, қасир түг-тәгир Сүлејманын эли ила... Бозалыңынан Сарбан қандиди 1258-чи нүчир илә тарихда тамамланды» («Бу, милады тарихло 29 апрел 1842-чи илә барабәрдір»).

Элжазманын дајарини артыран ҹынтарылардан бирин жаңылык вә шаир Абдулла Шангин базасы Сүлејман Талыб оглу тарафындан кечүрүлмәсептүр. Элжазманын титул тарағында Абдулла Шангин алжазмасында болынғанда мүрәккәблә жаңылыгы гејд до буну тәсдиң едир. Элжазманын Абдулла Шанг коллеќсијасында калымасы, үзәрнә Шангин автограф гејди олмасындан елава арашырмалар мә’лум олду ки, Шангин базасы Сүлејман Талыб оглу фарс дилинин мүкәммәт болын, алжизматында дәріндән сөзен, һәм дә өз де дөврүүн майыр хаттаты кими настәттүләг вә шикаста хатларынин хүсүсийјәтләрина бәләд бир шахс олмушудур. Элжазманын мәтинг шикаст-настәттүләг жаңылыши, үзәрнә изәнләр. Тасчыннәләр апарымышыры. Мәтинг гисмән айры-айры сөзләрин, бәзин до бутын мисранын сатиралы изәнләр верилрүп. Изәнләр экසәр нацда алжазманын матин кими гаря, бәзин да сарловхалар кими гырымыз мүрәккәблә жаңылышишь.

Элжазманын сонунда шәкәрнә алифбасы илә жаңылар да вардыр. Бу аллифба ерәб алифбасын һәрфләрнен рәзәм чөвирен обчада сасында гүрумушудур. Көрүнүр ела она көрәдир ки, катиб алжазманын эввалин-деки ал вәрзоглорда «Несаб-әбәди-кебири» сарловхасы алтында соккис калмалын һамысынын айры-айры һәрфләрнин, алтында исе рәзәмләре көстәрмишшидир.

¹ Сә'ди Ширази. Бустан, алжазмасы, РЭФ, Б-2037/15210.

Әлжазма гара рәнкли медальонлу мешин чилдә тутулмушудур (Өлчү-сү 12,5×21 см, нөчми 135 вәрәг). Шәрәг сузу илә сәнғизалыныш бу алжазманың дикор бир устун қочоғында олар ки, алжазманың үзәрнәдә хаттат Сүлејман Талыб оглунун икى меңүрүн биз таңыттырыр. Меңүрүн зәнкин бадин тәртиби вә мұхталиф һәндәсөн формажа малик олмасы Сүлејман Талыб оглунун о дөврүн көркомлы маәриф вә мәденийјёт үздим-ләрнәндән бирин олмасын дағалады едир.

Меңүрүн биреу сәнғизалыныш, дикор исе дердүкчүндүр. Биринчи меңүрүн үзәрнәда «Мүлкүн-әлләзи бәләдә Сүлејман» (Бейж Аллаһын гүлу Сүлејман, 1257) сезләр жаъзымышшидир.

Бу меңүрүн тарихи эсарин көчүрүлмә тарихи илә ejиндер. О бира мәңүр исе биринчиден бир илә аввәл-иңчири 1257 (1841)-чи илә дүзәндилиш, үзәрнәда жаңының «Әбдүлә Сүлејман, 1257» (онун Аллаһын гүлу Сүлејман, 1257) сезләр жаъзымышшидир.

Сүлејман Талыб оглунун көчүрүлүү бу алжазма катиби нахты илә занкин коллеќсија саңын олмасы фикрини сөйлемдәү учын, биза засас верир. Элбеттә, бурада мөгсүт алжазмасын бир айдо кими Абдулла Шанг коллеќсијасында колдунын көстәрмижә жаңыны, мәденийјёт тарихимизде ундулумыш Сүлејман Талыб оглунун адина әлжизматын таңыттырылған барадырт. Азэрбайчан мәденийјеттиниң сиңифләрниң зан-кинесидир шахслерин үз чыхармалысы Азэрбайчан алжизматы вә мәденийјёт тарихини даға да занкинесидир биляр.

Абдулла Шанг коллеќсијасында нация алжазмалардан олан Чүнкү² дәл чох мәрагәлдүр. Чүнкү палеографик хүсүсийјәтләрнән онун Түркүәзининдан көчүрүлүү бу алжазманын верир. Бу чүнкү ет тәртиби баъзындан РЭИ-да сакланылан башга чүнкүләрден мүзәйян газаз фәргәндири. Бурада, эсасын, түрк шаңырларинин ше’рләри дахыл сәнғизалыныш. Элжазма аг, сарымытъяң вәрзәләре гарәп мүрәккәблә, көзәң настәттүләг хотти илә жаңылышишь. Башлыгылар (шаңырларның ады) гырымыз мүрәккәбләрдир. Йүз алла шаирине ше’рләрнин әнатта едир (өлчүсү: 14×25 см, нөчми 246 вәрәгидир). 11 б, 12 а, 13 а вәрзәләрнән меңүр басылышышь. Мәңгүләр 3 мүхтәлиф шәкс мәхсүсүндөр. Бүнләрдан биринчиден үзәрнәда «Бәнәд-и-Мәһмүд» (онун Аллаһын) бәндәсән Мәһмүд, иккىнчиден үзәрнәда Бәнәд-и-Исмәйль» (онун Аллаһын) бәндәсән Исафайт, үчүнчү мәңүр үзәрнәда исе «Мүлкүн-әлләзи бәләдән әбдүлә Әли» (Бейж Аллаһын гүлу) сезләр жаңылышишь. Бу мәңүр сабыларынин шахсијәтләри һәзләлек мүзәйян шашыншилгемисинди. Элбеттә, бүнләрни мүзәйян шашыншилгемисинди. Башынан мәтинг шаширинин көстәрмишшидир.

Элжазманын дајарини артыран хүсүсийјәләрдән бирин да Рүни Бағдадинин јүзәндеги артыг гөзәлнинн ораја дахыл олмасыны. Иниција гәдәр мә’лумат олан чүнкүләрда шаирин бу мигләрда ше’рләрина тәсәдуф едилмәшишь. Бурада верилән гөзәлләр савадлы хоттат катиби газоминдән чыхында үчүн охулагылдыр. Чүнкү Азэрбайчан шаширларинин ярни аз-лыг тошкыл етсе да, Хаганин вә Фузулын ше’рләрнин дүнүмнәләр вәрәдүр. Элжазманын I а вәрзогида Сәйф Табризинин ше’рләндиң иң күни бејт, титул тарағында исе Азэрбайчан, түрк вә өрмәнни дилләрнән да бејтләр. Ела орадала «Үсүнгү Талыб» сезләр жаңылышишь ки, бу да алжазманын һигигаты Абдулла Шанг коллеќсијасыны мәхсүс олдурун тәсдиң едир. Ярни калмашын жаңыларда жаңылар да, Үсүнгү Талыб ки, Үсүнгү Ахунд Үсүнгү

² Чүнкү, алжазмасы, Б-2310/15205.

